

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ УМОВ ВИНИКНЕННЯ ІРЕДЕНТИЗМУ В РІЗНИХ ТИПАХ ПОЛІТИЧНИХ РЕЖИМІВ

Досліджується вплив політичного режиму на виникнення іредентизму у поліетнічній державі, від якої прагне від'єднатися етнічна меншина-іредента. Розглянуто ступінь врахування етнічного чинника в суспільних процесах в умовах ліберальної, консоціальної демократії, а також етнократії. Проаналізовано парадокс демократії, коли конкуренція політичних еліт стає чинником виникнення іредентизму. Авторитарні і тоталітарні політичні режими не сприяють появі іредентистських настроїв усередині держави, але здійснюють експансіоністську політику іредентизму з метою приєднання територій проживання етнічних родичів.

Ключові слова: іредентизм, багатоетнічна держава, етнічна меншина, політичний режим, демократія, авторитаризм, тоталітаризм, політика іредентизму.

Горло Н.В.

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ УСЛОВИЙ ВОЗНИКНОВЕНИЯ ИРРЕДЕНТИЗМА В РАЗНЫХ ТИПАХ ПОЛИТИЧЕСКИХ РЕЖИМОВ

Исследуется влияние политического режима на возникновение ирредентизма в полиэтничном государстве, от которого стремится отсоединиться этническое меньшинство-ирредента. Рассмотрена степень учёта этнического фактора в общественных процессах в условиях либеральной, консоциальной демократии, а также этнократии. Проанализирован парадокс демократии, когда конкуренция политических элит становится фактором возникновения ирредентизма. Авторитарные и тоталитарные политические режимы не способствуют появлению ирредентистских настроений внутри государства, но осуществляют экспансионистскую политику ирредентизма с целью присоединения территории проживания этнических родственников.

Ключевые слова: ирредентизм, многоэтничное государство, этнические меньшинство, политический режим, демократия, авторитаризм, тоталитаризм, политика ирредентизма.

Gorlo N.

THE COMPARATIVE STUDY OF THE ORIGIN OF IRREDENTISM IN DIFFERENT TYPES OF POLITICAL REGIMES

The subject of investigation is the influence of political regime on the formation of irredentism in polyethnic countries with the ethnic minority – irredenta that desires to be separated or to join the country that pursues the policy of irredentism. The degree of incorporation of the ethnic factor in social processes in terms of liberal, ethnic, consociational democracy and ethnocracy are examined in the article. The paradox of democracy on which the competition of political elites is the factor of the emergence of irredentism, is analysed. Authoritarian and totalitarian political regimes do not contribute to the emergence of irredentist sentiments, but carry expansionist policy of irredentism for accession of territories settled by ethnic relatives.

Key words: irredentism, polyethnic country, ethnic minority, political regime, democracy, authoritarianism, totalitarianism, the policy of irredentism.

Незважаючи на появу наднаціональних утворень і посилення ролі регіональних співтовариств, національні держави впродовж тривалого часу залишаються найважливішими акторами світової політики. Становище держави на міжнародній

політичній арені залежить від багатьох чинників, у тому числі від ступеня реалізації прав і свобод людини у державі та додержання нею усіх міжнародних правових норм. Демократичні тенденції у розвитку сучасних держав диктують толерантне ставлення до представників інших етнічних груп, саме тому поліетнічні держави, які забезпечують рівність прав і свобод для всіх етносів на своїй території і цим самим

послаблюють рівень соціальної напруженості, досягають значних успіхів у своєму розвитку, як, наприклад, Сполучені Штати Америки. Дискримінація або ігнорування інтересів етнічних груп уможливорює появу різних форм сепаратизму, що загрожує політичній стабільності держави. Однією з таких форм є іредентизм, мета якого полягає у прагненні етнічної групи (іреденти), яка перебуває у складі багатоетнічного державного утворення, приєднатися до сусідньої держави. У більшості випадків підставою для такого об'єднання є етнічна спорідненість іреденти з населенням цієї держави, які разом складають „розділений народ”, для якого характерна мовна і культурна спільність, яка доповнюється спільним історичним минулим.

Прагнення до виходу зі складу держави значною мірою є реакцією на політичний режим, тобто на ті методи й засоби здійснення політичної влади, які застосовують держава та інші політичні інститути по відношенню до різних етнічних меншин. Дослідження актуалізує той факт, що різні форми сепаратизму у сучасному світі стали повсюдним явищем, і попередження їх проявів або боротьба з ними є завданням практично кожної поліетнічної держави.

У вивченні іредентизму лідирують зарубіжні науковці; авторами ґрунтовних праць щодо сутності й природи іредентизму є Т. Аброзіо, Д. Горовіц, Д. Ландау, С. Сайдман, Н. Чейзен та інші. Наукові розвідки представників зарубіжних політичних наук мають яскраво виражену прикладну спрямованість і спираються на широку емпіричну базу. Однак деякі питання до сьогодні залишаються недостатньо дослідженими, зокрема вплив типу політичного режиму на виникнення і розвиток іредентизму. Можна виділити працю американських науковців С. Сайдмана і В. Ауреса, які проаналізували умови виникнення іредентизму і сепаратизму в демократичних державах. Український дослідник Р. Коршук дослідив роль етнічності в політичних режимах, а вітчизняні вчені В. Горенкін і В. Дівак приділяють увагу іншому аспекту проблеми, пов'язаному зі здатністю політичних режимів ефективно долати різні прояви сепаратизму. Етнополітична ситуація в Україні, у тому числі конфліктогенні чинники, які впливають на неї, стала предметом аналізу багатьох науковців, з-поміж яких слід назвати В. Котигоренка, О. Кривицьку, О. Майбороду, Л. Нагорну та ін.

Метою статті є аналіз впливу різних

типів політичних режимів на виникнення іредентизму і виділення умов, які цьому сприяють. Іредентизм, на відміну від інших форм сепаратистських рухів, має більш складну структуру, оскільки у ньому беруть участь три учасники: багатоетнічна держава – етнічна група-іредента – держава-іредентист. Поява третього учасника пов'язана з тим, що факт розділеності народів використовується державами для реалізації ними загарбницьких цілей. Це означає, що іредентизм може бути політикою держави, яка намагається приєднати суміжні території сусідніх держав, мотивуючи це піклуванням про своїх етнічних родичів, які терплять утиски – реальні або ж вигадані. Саме тому необхідно враховувати, що на виникнення іредентизму впливає політичний режим, який сформований як у багатоетнічній державі, де проживає етнічна група-іредента, так і у державі, яка проводить політику іредентизму з метою приєднання етнічних родичів (разом з територією їх проживання) до свого складу.

Існування поліетнічних держав – цілком об'єктивне явище у всі історичні періоди. Згідно з висловом Д. Ягсіоглу, більшість держав-націй є телеологічними особами, тобто вони мають кінцеву мету і існують задля її досягнення. Такою метою є формування і підтримка однієї нації в одній країні і об'єднання всіх членів однієї національної або етнічної групи в єдину політичну структуру [1]. Націотворення може переслідувати мету формування політичної або етнічної нації, і від того, яку модель нації планує створити вище державне керівництво, залежить доля інших етнічних груп, тому що це визначає стратегію дій стосовно цих груп – інтеграційну або асиміляційну.

Проблеми співіснування різних етнічних груп в одному державному організмі досить успішно вирішуються шляхом проведення ефективної етнополітики. Врахування потреб та інтересів представників етнонаціональних меншин необхідне тому, що від цього залежить стабільність суспільства як соціального організму. І, навпаки, їхнє ігнорування стимулює етнонаціональні меншини до активного виборювання своїх прав, починаючи від прагнення забезпечити реалізацію культурних прав і завершуючи створенням політичної автономії всередині держави або більш радикальним способом – створенням власної держави або приєднанням до сусідньої держави, яку ця етнонаціональна група вважає своєю Батьківщиною. Значний вплив на вибір стратегії розвитку

етнічної групи здійснює система засобів, які застосовують представники влади в управлінні суспільством. Тому, як слушно стверджує Р. Коршук, „специфіка етнополітичних взаємовідносин, ролі та місця певних етнічних спільнот, їх статусу, а, іноді, і питання елементарного виживання залежить від типу політичного режиму, що панує в державі” [2, с. 109].

Тип політичного режиму і особливості політичної системи впливають на рівень конфліктності в суспільстві. В багатоетнічних державах у випадку домінування етнічної більшості і одночасної дискримінації представників етнічних меншин у різних сферах суспільного життя можливе міжетнічне протистояння, яке може виражатися у формуванні з боку певної етнічної меншості іредентистських прагнень у тому випадку, якщо поряд (у сусідній державі) живуть етнічні родичі. Саме тому іредентизм може спричинити внутрішньополітичний конфлікт, який, зважаючи на структуру іредентизму, неминує виходить на міжнародний рівень. Іредентизм є видом міждержавного конфлікту, оскільки він торкається етнотериторіальних інтересів кількох сусідніх держав у регіоні. Міждержавні конфлікти, ядром яких є іредентистська проблема, характеризуються тривалістю, гостротою, ірраціональністю, іноді важко піддаються розв'язанню. В якості прикладу слід згадати досить гостре протистояння, з численними людськими жертвами, між Вірменією і Азербайджаном з приводу Нагірного Карабаху наприкінці 1980-х років.

Як відомо, до базових ознак політичного режиму відносяться: спосіб формування органів влади; взаємодія гілок державної влади; співвідношення центрального уряду і органів місцевого самоврядування; стиль прийняття публічних рішень; відносини між державою і громадянами; закріплення прав і свобод громадянина; статус політичних партій і громадських організацій тощо. З урахуванням того, що іредентизм – це політичне явище з яскраво вираженою етнічною складовою, необхідно звертати увагу на те, якою мірою в політичному житті суспільства врахований етнічний чинник. На нашу думку, важливим є сам статус у багатоетнічній державі тієї етнічної групи, яка є частиною розділеного народу. Причому під поняттям „статус” ми розуміємо як правовий статус, так і становище групи в різних аспектах – політичному, економічному, культурно-духовному. Від визначеного правового статусу буде залежати

ступінь залученості групи до суспільних процесів і реалізація саме її етнічних інтересів, а від суспільного статусу залежить соціальне самопочуття групи, і, якщо воно низьке, така група буде прагнути до радикальних дій. Етнічна група (меншість) у складі багатоетнічної держави може законодавчо отримати правовий статус етнічної або національної меншини. Наявна тенденція до ототожнення понять „етнічна меншина” і „національна меншина”, однак їх зручно розділяти або за роллю у політичному житті держави (національні меншини є більш активними), або ж за наявністю державного утворення, сформованого цим етносом.

Визначення правового статусу групи засвідчує її перетворення на об'єкта етнополітики, що означає законодавче закріплення прав представників меншини, отже, гарантує більш адекватне представництво її інтересів у всіх сферах суспільства. Можливість створення культурно-просвітницьких товариств, художніх колективів, навчання та користування у різних сферах суспільного життя рідною мовою, недискримінаційний ринок праці, наявність рівних з іншими етносами політичних прав – це запорука високого політичного статусу етнічної групи.

Однак не всі політичні режими рівною мірою враховують роль етнічного чинника у суспільних процесах. Наприклад, у США офіційно ніяк не враховується етнічне походження, тому що згідно з ідеологією ліберальної демократії тут більш важливими визнаються індивідуальні можливості особи, ніж її групова належність. Етнічна демократія і демократія міжетнічної згоди, навпаки, враховують етнічний елемент і захищають права як титульного етносу, так і інших етносів, тобто законодавчо закріплюють права усіх етнічних груп. Авторитарні і тоталітарні режими по-різному ставляться до етнічної складової. В одному з їхніх варіантів – етнократії – цей чинник гіперболізований на користь однієї етнічної спільноти. Етнократія є особливою формою владарювання від імені певної етнічної спільноти в умовах недемократичного політичного режиму [2, с.114]. Етнократія передбачає асиміляцію недомінуючих етнічних груп, реалізацію політики сегрегації або ж здійснення етноциду.

Але перебільшувати роль етнічного чинника у житті суспільства не варто, він має здатність бути прихованим у повсякденному житті, але актуалізуватися у кризові моменти буття людини. У зв'язку з цим Р. Бараш слушно наголошує на тому, що

„основою іредентизму є конфлікт соціальний, лише „поглиблений” національним фактором. Коли соціальні протиріччя відсутні або їхні прояви цілком помірні, іредентизм може й не виникнути” [3, с.156]. І якщо основні типи політичних режимів – демократичний, авторитарний, тоталітарний – здатні ефективно задовольняти базові потреби індивідів і попереджати або вирішувати соціальні конфлікти, то підстави для виникнення сепаратистських прагнень не з’являються.

Однак природа кожного з політичних режимів дуже складна, кожен має специфічні риси, які й можуть спричинити виникнення іредентизму. В умовах авторитарних режимів визнання прав етнічних меншин може бути популістським кроком, але будь-які сепаратистські тенденції викорінюються одразу, за допомогою силових методів. Водночас самі держави не проти прирощення своєї території за рахунок етнічних родичів іншої держави. Наприклад, керівництво Російської Федерації, режим якої визначають як авторитарний, припинило чеченський сепаратизм, але у 2008 р. заявило про підтримку осетинського народу як розділеного, заявивши про намір возз’єднати Північну Осетію (автономію у складі Російської Федерації) і Південну Осетію – частину Грузії. Вище державне керівництво Російської Федерації скористалося політичною ситуацією в Україні і під гаслами захисту етнічних росіян у Криму у 2014 р. здійснило анексію півострова. Іредентистське підґрунтя такої дії очевидне, про що свідчать стенограми засідань Державної Думи, де у березні 2014 р. чітко лунала іредентистська риторика (стенограма від 18 березня 2014 р.): „Тут навіть не возз’єднання, тому що возз’єднуються держави, які раніше були різними, а Крим – це повернення!” (В. Жириновський, ЛДПР), „Ціна життя і свободи наших співвітчизників – найвища ціна, і немає їй рівної ні в санкціях, ні в будь-яких планованих впливах на нас!” (О. Баталіна, „Єдина Росія”), „Це день початку зібрання земель руських! Це день возз’єднання розділеного народу!” (С. Миронов, фракція „Справедлива Росія”), „Відновлена історична справедливість” (Л. Слуцький, ЛДПР), „Ми своїх не зраджуємо, ми ніколи не зрадімо російськомовних громадян, всіх громадян, які проживають на території Криму і які прийняли рішення навіки бути з Росією” (М. Маркелов, фракція „Єдина Росія”) [4]. Дії Росії показують, що авторитарні

політичні режими схильні до здійснення експансіоністської політики, і неоднозначним є питання, яке ж місце у цій політиці дійсно посідає добробут етнічних родичів, а яке – територіальна експансія.

В умовах тоталітаризму етнічний чинник тлумачиться „навпаки”, тобто він абсолютизується відносно титульного етносу, але ігнорується стосовно інших етнічних груп. Прикладом може бути фашистський режим А. Гітлера, який застосовував практику етноциду відносно неарійських народів, натомість під приводом об’єднання всіх етнічних німців в одній державі було здійснено аншлюс Австрії і анексовано Судетську область від Чехословаччини. Іредентизм як вектор зовнішньополітичного курсу держави, який здійснюється з порушенням міжнародних норм, можна назвати агресивним, загарбницьким.

Демократичний режим, навпаки, передбачає дотримання прав і свобод громадян, але якраз з цього випливає певний парадокс, який полягає у тому, що сама природа демократії може сприяти виникненню відцентрових тенденцій. Проблему впливу демократії на появу іредентизму дослідили зарубіжні науковці С. Сайдман і В. Аурес. Одна з їхніх дослідницьких гіпотез полягає у твердженні про те, що етнічні групи в демократичних країнах мають більше шансів бути іредентистськими чи сепаратистськими. Вони акцентують увагу на дилемі: з одного боку, демократії краще оснащені для розв’язання етнічних конфліктів, адже „усталені демократії пишуться своєю здатністю управляти плюралізмом мирно” [5, с.1130]. Але, з іншого боку, в країнах з розвинутою демократією будуть відбуватися серйозні етнічні конфлікти, пов’язані з політичною конкуренцією, яка може здійснюватися за рахунок етнічних меншин. Перша частина дилеми свідчить про здатність демократії врегулювати протиріччя між різними учасниками політичного процесу, які мають відмінні інтереси. Це пояснюється самою сутністю демократії, яка полягає у реалізації народовладдя через універсальні демократичні процедури, а саме: вільні вибори, громадський контроль, ефективні механізми попередження й розв’язання політичних конфліктів у всіх сферах суспільства. Щодо другої точки зору, то як зауважують С. Сайдман і В. Аурес, саме конкуренція між політиками в рамках певної етнічної групи загрожує суспільній безпеці. Фактично це означає, що інтереси етнічної групи стають „розмінною монетою”

для отримання політиками деяких дивідендів, виражених у отриманні посад, підвищенні рейтингу тощо. Політики можуть запропонувати іредентистську ідею возз'єднання з етнічною Батьківщиною, яка обов'язково знайде відклик у представників етнічної групи, якщо ті відчувають себе незахищеними в багатоетнічній державі і не мають фізичної, політичної та економічної безпеки. У цьому випадку іредентистська риторика стає дієвим засобом етнополітичної мобілізації групи. Ситуація особливо може загостритися в умовах протистояння між політичними лідерами, які представляють домінуючу етнічну групу, і політиками – виразниками інтересів етнонаціональних меншин. Отже, як це не парадоксально, але, знову ж таки, сама природа демократії може зумовити появу іредентистських настроїв, адже у ній дозволена конкуренція як один із найважливіших інструментів демократичного політичного ринку, дається певна міра свободи кожній особі, у тому числі свобода вибору і свобода слова, наявне толерантне ставлення до думок інших. Згідно з думкою С. Сайдмана та В. Ауреса, умови демократії можуть дати сепаратистам потенційні інструменти для мобілізації представників етнічної групи на досягнення визначеної мети [5, с.1131]. Звісно, демократичний режим не означає всюдозволеності, і завдання державної влади полягає у попередженні появи сепаратистських настроїв і збереженні цілісності державної території. Але не слід забувати, що іредентизм як політичне явище стає можливим за наявності декларативної зацікавленості сусідньої держави у добробуті етнічно спорідненого населення, що дає політикам-іредентистам додатковий ресурс – впевненість у зовнішній підтримці – і стимулює їх проголошувати іредентистські гасла.

Деяка вразливість демократії перед проявами іредентизму можлива в тих типах демократичних режимів, які враховують етнічний чинник у проведенні внутрішньої політики. Етнічна демократія, яка базується на концепції етнічного націоналізму, але забезпечує усі права і свободи для представників етнічних меншин, може стикнутися з появою різних форм сепаратизму, якщо їх активно розвивають політичні лідери, які представляють інтереси меншин, або якщо сепаратистські прагнення підтримують сусідні держави. Навіть співсупільна (консенсусна) демократія в багатоскладових суспільствах, яка

покликана за допомогою консоціальних принципів управління узгодити ефективну взаємодію різних сегментів суспільства, як показує практика, нездатна ефективно розв'язати всі проблеми співіснування різних етнічних груп. Однією з характерних рис співсупільної демократії є високий ступінь автономності кожного сегмента у здійсненні своїх внутрішніх справ, але навіть це не усуває можливості появи відцентрових тенденцій. Наприклад, у федеративній Бельгії як одній із класичних країн з консенсусною демократією на нинішньому етапі її розвитку іредентистські прагнення ініціюють деякі політики, які ратують за приєднання франкомовної Валлонії до Франції. Має місце підтримка з боку лідера французького „Національного фронту” Марін Ле Пен. Збільшення рівня централізації влади – теж не панацея, якщо, за словами автора теорії співсупільної демократії А. Лейпхарта, „первісний інгредієнт сепаратистських прагнень достатньо сильний” [6].

На особливу увагу заслуговують трансформаційні режими, які здійснюють перехід до демократії. В. Дівак наголосила тому, що збільшення кількості етнічних конфліктів у кінці ХХ століття в країнах, які здійснюють перехід від тоталітаризму до демократії, свідчить про тісний зв'язок між сепаратизмом, етнічними конфліктами і демократією: „Цей зв'язок зумовлений одночасним існуванням і взаємодією двох суперечливих тенденцій – з одного боку, демократичний розвиток сприяє ослабленню етнічної напруги в поліетнічних країнах, а з іншого – перехід від тоталітаризму до демократії посилює конфліктний потенціал у цих державах” [7, с.12]. На думку С. Ланцова, причини посилення конфліктності полягають у тому, що „розпад примусової системи стримувань і контролю у сукупності з більшою свободою вираження поглядів і доступу до інформації є тими факторами, які неминуче ведуть до загострення соціальної ситуації і назрівання політичних конфліктів” [8, с.17]. Крім того, в умовах перехідного періоду поява сепаратистських рухів, у тому числі іредентистських, може бути своєрідною відповіддю на надмірну централізацію управління в тоталітарній чи авторитарній державі. Історичний досвід показує, що держави, які відходять від жорстких недемократичних моделей управління, допускають плюралізм у вираженні своєї позиції для усіх суб'єктів політики. Саме в таких умовах сформувалися іредентистські рухи у країнах, які раніше входили до

соціалістичного табору, наприклад, в Румунії та Угорщині, де на сьогодні функціонують політичні партії націоналістичного спрямування, відповідно, партія „Велика Румунія” і партія „Фідес-Угорський громадянський союз”. У програмах партій присутня яскраво виражена іредентистська риторика, яка покликана виправдати претензії цих держав на частини території сусідніх країн.

За роки існування незалежної Української держави простежується неухильна тенденція до демократизації політичного режиму, свідченням чого є активізація участі українців у суспільно-політичному житті суспільства. За твердженням Р. Коршука, демократичний характер політичного режиму є одним із чинників, які зумовлюють особливості етнополітики в Україні [2, с. 96]. Етнополітика України спрямована на забезпечення для представників різних етносів рівних прав і свобод, а також надання умов для розвитку їхньої етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності. Для цього розроблена законодавча база, яку складають Конституція України, Декларація прав національностей України, низка законів – „Про національні меншини в Україні”, „Про громадянство України” та інші. Разом із тим в Україні можна простежити ситуацію, описану С. Сайдманом і В. Ауресом. В українських реаліях плюралізм як один із основоположних принципів демократії створив умови для конкуренції політичних еліт, які, переслідуючи власні цілі, призвели до дезінтеграційних процесів у країні.

Наприкінці 2013 року в Україні розгорнувся гострий внутрішньополітичний конфлікт, пов'язаний із вибором геополітичного вектору розвитку. Під час Революції гідності ціною багатьох життів українці відстояли свій європейський вибір і право на життя у вільній, демократичній і некорумпованій державі. Проте одразу ж країна стикнулася з посиленням сепаратистських рухів у Криму і на Донбасі, які розгорталися за російським сценарієм. Анексія Криму Росією стала можливою у тому числі й завдяки „п'ятій колонії”, яку склали проросійські політичні сили в Україні. В аналітичній доповіді Інституту Разумкова „Кримський соціум: лінії поділу та перспективи консолідації” (2009 р.), зазначено, що домінуючою соціокультурною групою у Криму є „слов'янська спільнота”, яку, згідно з результатами опитування, складають 58,7% представники російського і українського етносів, які за

своїми соціально-культурними орієнтаціями тяжіють до російської культурної і мовної ідентичності, до геополітичної спільноти, яку можна назвати „російський світ” [9, с.4]. З-поміж світоглядно-ідеологічних орієнтирів, притаманних цій спільноті, особливу увагу привертають орієнтація на російську культуру і єдність східнослов'янського світу під егідою Росії. На той час у Криму активно діяли проросійські організації, серед яких Російська громада Криму (РГК), Народний фронт „Севастополь-Крим-Росія”, Національний фронт „Севастополь-Крим-Росія”, кримська регіональна організація партії „Руський блок” та інші. У доповіді Центру Разумкова зазначено, що „об'єктом їхнього впливу є слов'янська спільнота, метою – формування у суспільній свідомості цієї етносоціальної групи комплексу ідей: про історично обґрунтовану та законну належність Криму Росії і випадковість та тимчасовість його належності Україні; про Крим як невід'ємну частину російського соціокультурного та геополітичного простору; про неприпустимість поширення у Криму української мови та культури” [9, с.61]. Звісно, українська влада оперативно реагувала на відкриті антиукраїнські заклики і дії з боку цих організацій, але, за висловом С. Асланова, „намагаючись не загострювати етнополітичні суперечності в Криму, центральна влада практично не втручалася у сферу етнонаціональних взаємин півострова. Саме тому російське етнокультурне середовище практично не зазнало згорання з радянських часів” [10, с.166]. Тож значна роль проросійських організацій у вихованні у частини кримчан прихильності до „русского мира” не викликає сумніву.

Таким чином, вплив політичного режиму на формування іредентистських настроїв є одним із визначальних і беззаперечних. Гіпотетично іредентизм може виникнути у багатоетнічних державах з різними типами політичних режимів, які проводять неефективну етнополітику. На основі проведеного дослідження можна стверджувати, що поява іредентистських настроїв з боку етнічних меншин цілком можлива в умовах ліберальних режимів і якраз випливає з природи цих режимів, оскільки вони проголошують свободи вибору, слова, чим і користаються політичні лідери, які представляють інтереси етнічних меншин і декларують іредентистські гасла. Вже іншим є питання про загрозу цих свобод для єдності суспільства, адже тоді демократична влада може вжити жорстких заходів з метою

викорінення сепаратизму. Демократичні держави поважають норми міжнародного права і не ініціюють територіальні прирощення через проведення загарбницької політики. Більш жорсткі режими в державах-іредентистах, навпаки, самі можуть ініціювати експансіоністську політику іредентизму задля надбання нових територій, але не допускають появи відцентрових рухів всередині своєї країни.

У цілому всі політичні режими за умови ефективного розв'язання соціальних проблем і розв'язання соціальних конфліктів за допомогою наявних у них засобів здатні попередити появу відцентрових тенденцій. Тому пошук превентивних заходів для унеможливлення іредентистських настроїв є нагальною потребою сучасності, що вимагає посиленої уваги науковців до вивчення успішного досвіду зарубіжних країн.

ЛІТЕРАТУРА

1. Yagcioglu D. Irredentism: An Inevitable Tendency of Ethnic Nationalism [Electronic resource] / D. Yagcioglu. – Regime to access : http://www.academia.edu/1029408/IrredentismAn_Inevitable_Tendency_of_Ethnic_Nationalism
2. Коршук Р. Етнополітологія : навч. посібник / Р. Коршук. – К. : Алерта, 2011. – 200 с.
3. Бараш Р. Ирредентизм как категория дискурса и политической практики / Р. Бараш // Вестник Российской нации. – 2012. – №2-3. – С. 151-171.
4. Стенограмма заседания 18 марта 2014 г. Государственная Дума РФ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.duma.gov.ru/systems/law/?name=крым&sort=last_event_date_asc
5. Saideman S.M. Determining the Causes of Irredentism: Logit Analyses of Minorities of Risk Data from the 1980s and 1990s / S.M. Saideman, Y.R. Ayres // The Journal of Politics. – 2000. – Vol. 62, №4. – P. 1126-1144.
6. Лейпхарт А. Со-общественная демократия [Электронный ресурс] / А. Лейпхарт – Режим доступа : http://www.civisbook.ru/files/File/Leiphart_1992-_3.pdf
7. Дівак В. В. Сепаратизм як феномен сучасної політики : політологічні та правові аспекти : автореф. дис... к.політ.н. : спеціальність 23.00.02 – політичні інститути та процеси / Дівак Вікторія Віталіївна ; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2010. – 23 с.
8. Политическая конфликтология / учебное пособие ; под ред. С. Ланцова. – СПб.: Питер, 2008. – 319 с. – (Серия „Учебное пособие”).
9. Кримський соціум: лінії поділу та перспективи консолідації. Аналітична доповідь Центру Разумкова // Національна безпека і оборона. – 2009. – №5. – С. 2-88.
10. Асланов С. А. Дестабілізація етнополітичної ситуації в Автономній Республіці Крим / С. А. Асланов // Актуальні проблеми політики. – 2014. – Вип. 52. – С. 163-172.

УДК 316.422

Довбня О.М.

Харківський національний аграрний
університет імені В.В. Докучаєва

ДИНАМІКА ПРОТЕСТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Аналізуються потенціал і форми прояву соціального протесту як одного з найбільш важливих аспектів вивчення та прогнозування розвитку суспільства та попередження соціальних конфліктів, виникнення яких є актуальною загрозою в умовах економічної кризи, зростання незадоволення населенням рівнем та якістю життя. Розглядається динаміка протестних настроїв в Україні та готовність значної частини населення брати участь в акціях соціального протесту.

Ключові слова: політичні інститути, економічні інститути потенціал протесту, громадянське суспільство, соціальний конфлікт, громадянська війна.